

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

APPROACHES TO DEFINITION OF EFFICIENCY INTEGRATION OF CONSTRUCTION ENTERPRISES

УДК 338.24

Верхоглядова Н.І.д.е.н., професор,
проректор з науково-педагогічної та
навчальної роботиПридніпровська державна академія
будівництва і архітектури**Барінов Д.Ю.**

аспірант

Придніпровська державна академія
будівництва і архітектури

Стаття присвячена дослідженню ефективності інтеграції підприємств будівельної галузі України. Встановлено, що будівельні підприємства відіграють важливу роль в економіці країни, забезпечуючи її прискорений розвиток та добробут населення. Розглянуто принципи до оцінки ефективності інтеграції. Досліджено основні підходи до визначення ефективності інтеграції підприємств. Обґрунтовано застосування комбінованого підходу до оцінки ефективності інтеграції будівельних підприємств.

Ключові слова: інтеграція, оцінка, ефективність, будівництво, принцип.

Статья посвящена исследованию эффективности интеграции предприятий строительной отрасли Украины. Установлено, что строительные предприятия играют важную роль в экономике страны, обеспечивая ее ускоренное развитие и благосостояние населения. Рассмотрены принципы к оценке эффективности интеграции.

Исследованы основные подходы к определению эффективности интеграции предприятий. Обосновано применение комбинированного подхода к оценке эффективности интеграции строительных предприятий.

Ключевые слова: интеграция, оценка, эффективность, строительство, принцип.

The article is devoted to the investigation of the efficiency of the integration of construction enterprises in Ukraine. Found that construction companies play an important role in the economy, ensuring its accelerated development and welfare. The principles for evaluating the effectiveness of integration are viewed. The main approaches to determine the effectiveness of enterprise integration are explored. Application of a combined approach to evaluating the effectiveness of the integration of construction companies is justified.

Key words: integration, evaluation, performance, construction, principle.

Постановка проблеми. Роль та значення підприємств будівельної галузі важко переоцінити, адже від ступеня ефективності їхнього функціонування залежить ефективність багатьох галузей економіки, а отже, і забезпечення належних темпів їхнього розвитку. Крім того, розвиток будівництва значною мірою впливає на рівень забезпеченості населення житлом, що є одним з показників добробуту населення.

Слід зазначити, що підприємства будівельної галузі наразі стикаються з низкою проблем, вирішити які можливо лише за умови об'єднання зусиль на основі інтеграції. Активізація інтеграційних процесів у будівництві викликає необхідність уточнення сутності окремих категорій, однією з яких є ефективність інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтеграція як процес взаємного поєднання зусиль підприємств різних галузей економіки з певною метою та її ефективність були предметом дослідження багатьох дослідників, серед яких: Прохорова В., Дружиніна Ю., Гурова В., Скопенко Н., Богданов О., Наумов В., Круглова О., Михайлова Л., Авдошина С., Галенко О., Семенова С., Хазов О., Кулагіна Н., Пожидаєва С., Романенко О., Шеметов Е., Калініченко Л., Нечаєва І., Маршалок М., Нікітченко С., Метошоп І., Александрова В., Маноїленко А., Колосок В., Дроботіна К. тощо. Однак підходи цих науковців до визначення

сутності поняття «ефективність інтеграції» є дещо розрізненими та потребують систематизації.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення та систематизація поглядів науковців на сутність поняття «ефективність інтеграції» та формування власного бачення сутності цього поняття, що дозволить врахувати специфіку функціонування будівельних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз наукових праць із зазначеної тематики дозволив сформувати наступні підходи до визначення ефективності інтеграції: традиційний, багаточинниковий та комплексний підхід. Розглянемо їх основні елементи такі, як мета, сфера застосування, критерій ефективності та вид показників.

Традиційний підхід (табл. 1) базується на класичній моделі Дюпона що, передбачає оцінку ефективності на основі двох груп показників: узагальнюючих – показників першого рівня, які характеризують ефективність діяльності підприємства в цілому, та показників другого рівня, які оцінюють ефективність використання окремих видів ресурсів підприємства. Цей підхід має певні варіації, особливо що стосується інтегрованих структур, при цьому набір показників залежить від того, в якій сфері, та, з якою метою здійснюється визначення ефективності.

Одним з прибічників цього підходу є Богданов О. [4], який відзначав, що метою оцінки ефективності

є моделювання грошових потоків основних трансакцій використання договорів спільної діяльності. При цьому цей підхід застосовується у сфері організаційно-правових відносин, а критерієм оцінки ефективності інтегрованої структури є фінансова вигідність спільної діяльності, яка відображається у показниках оцінки фінансових потоків.

Згідно методичного підходу Наумова В. [5], що застосовувався у сфері регіонального управління, метою оцінки ефективності інтеграції є формування територіально-галузевих утворень. При цьому критерієм оцінки ефективності виступає результативність створення територіально-галузевих утворень, яка виступає у вигляді об'ємних показників та фінансових результатів.

Круглова О. та Михайлова Л. запропонували методичний підхід до оцінки інтеграції з метою порівняльної оцінки ефективності функціонування інтегрованих бізнес-структур [6]. Критеріями оцінки згідно цього підходу виступають результати діяльності та результативність, а показниками – різні види фінансових результатів та показники рентабельності. Порівнюють індекси зміни абсолютних показників та відносні показники інтегрованих структур з самостійними підприємствами, але узагальнюючий показник ефективності не розраховують.

З метою забезпечення зростання вартості компаній, що входять до кластера, пропонує здійснювати оцінку ефективності інтеграції Авдошин С., який досліджував ефективність інтегрованих структур з точки зору управління кластерами [7, с. 157-164]. Критерієм, що пропонує застосовувати Авдошин С., є вартість компанії. При цьому, на його думку, саме приріст вартості компаній, що входять до інтегрованих структур, відображають синергетичний ефект від інтеграції в рамках кластерів.

Галенко О. [8, с. 61-67], яка досліджувала ефективність кластерів, як підґрунтя для прийняття рішень щодо їх створення, пропонує використовувати такий критерій, як наявність синергетичного ефекту, та показник, що відображає приріст економічної доданої вартості з врахуванням впливу часового фактору.

У таблиці 2 наведено елементи багаточинникового підходу, що передбачає використання агрегованих показників або індексів ефективності, що не зводяться до узагальнюючого показника.

Одним із представників багаточинникового підходу є Семенова С. [9], яка розглядала ефективність інтеграції з точки зору корпоративного управління, і мету такої оцінки вбачала у обґрунтуванні створення корпоративної структури. Критерієм, згідно запропонованого нею підходу, є ефективність створення корпорацій, яка знаходить відображення у конкретних показниках, до яких варто віднести чисту об'єднуювальну вартість, показники за критеріями ефективності та стійкості, обґрунтованості та доцільності технологічної взаємодії, фінансової інтеграції; юридичної відповідності.

Цей методичний підхід застосовується у сфері корпоративного управління й передбачає застосування локальних показників ефективності для кожної зацікавленої сторони, які відповідають такому критерію, як корпоративна єдність, що відображається у підтримці рівня ефективності, що утримує групу від розриву відносин.

Група авторів на чолі з Кулагіною Н. [11] з метою обґрунтування створення корпоративної структури запропонували методичний підхід до оцінки її ефективності, що базується на застосуванні критерію наявності синергетичного ефекту, тобто сумарного ефекту, що визначається на основі вартісних та експертних оцінок.

Таблиця 1

Характеристика традиційного підходу до визначення ефективності інтеграції

Мета	Сфера застосування	Критерій ефективності	Вид показників
Моделювання грошових потоків основних трансакцій використання договорів спільної діяльності (Богданов О.)	Організаційно-правові відносини	Фінансова вигідність спільної діяльності	Показники оцінки фінансових потоків
Формування територіально-галузевих утворень (Наумов В.)	Регіональне управління	Результативність створення територіальної інтегрованої структури	Об'ємні показники, фінансові результати
Порівняльна оцінка ефективності функціонування інтегрованих бізнес-структур (Круглова О., Михайлова Л.)	Управління бізнес-структурами	Результати діяльності Результативність	Різні види фінансових результатів Показники рентабельності
Забезпечення зростання вартості компаній, що входять до кластера (Авдошин С.)	Управління кластерами	Вартість компанії	Синергетичний ефекти у вигляді приросту вартості
Створення кластерів (Галенко О.)	Управління кластерами	Наявність синергетичного ефекту	Приріст економічної доданої вартості з врахуванням впливу часового фактору

Пожидаєва С. [12], яка досліджувала можливість застосування методики ФВА до оцінки інтеграції, запропонувала підхід, метою якого є формування унікальної ключової компетенції промислової діяльності. Цей підхід було застосовано у сфері управління взаємодією підприємницьких структур. Критерієм згідно даного підходу є найкраща реалізація ключової компетенції кожної організації в об'єднанні підприємницьких структур. Що стосується показників, то ними виступають експертні оцінки важливості різних функціональних параметрів виробів та процесів для споживачів.

Прохорова В. та Дружиніна Ю. [1], розробляючи методичний підхід до оцінки ефективності інтегрованої структури, мали на меті знайти найбільш ефективні форми фінансово-економічної взаємодії між підприємствами-учасниками інтегрованих структур і методи управління ними. Критеріями згідно їхнього підходу є внутрішня ефективність

учасників за сферами діяльності, загальна ефективність інтегрованого формування; ефективність відносин на внутрішньому ринку інтегрованої структури; ефективність взаємодії із зовнішнім середовищем (стратегічна ефективність). При цьому авторки застосовують показники ефективності учасників за сферами діяльності: маркетинг; організаційна структура; виробництво; рівень витрат виробництва, фінансові результати, а також показники загальної ефективності за видами (фінансова ефективність – ліквідність, фінансова стійкість, ділова активність; економічна ефективність – рентабельність, використання основних фондів, використання оборотних засобів, використання матеріальних ресурсів, ринкова ефективність – конкурентоспроможність).

Шеметов Е. [13] вбачає мету оцінки ефективності інтегрованої структури у досягненні на основі інтеграції стратегічної мети, підвищення конкурен-

Таблиця 2

Характеристика багаточинникового підходу до визначення ефективності інтеграції

Мета	Сфера застосування	Критерій	Вид показників
Створення корпоративної структури (Семенова С.)	Корпоративне управління	Ефективність створення корпорації	Чиста об'єднувальна вартість, показники за критеріями ефективності та стійкості, обґрунтованості та доцільності технологічної взаємодії, фінансової інтеграції; юридичної відповідності
Забезпечення зацікавленості в спільній діяльності (Хазов О.)	Корпоративне управління	Корпоративна єдність, що відображається в підтримці рівня ефективності, що утримує групу від розриву відносин	Локальні показники ефективності для кожної зацікавленої сторони
Створення корпоративної структури (Кулагіна Н. та ін.)	Корпоративне управління	Наявність синергетичного ефекту	Сумарні ефекти – вартісні та експертні оцінки
Формування унікальної ключової компетенції промислової діяльності (Пожидаєва С.)	Управління взаємодією підприємницьких структур	Найкраща реалізація ключової компетенції кожної організації в об'єднанні підприємницьких структур	Експертні оцінки важливості різних функціональних параметрів виробів та процесів для споживачів
Пошук найбільш ефективних форм фінансово-економічної взаємодії між підприємствами-учасниками інтегрованих структур і методів управління ними (Прохорова В., Дружиніна Ю.)	Управління інтегрованими структурами	Внутрішня ефективність учасників за сферами діяльності, загальна ефективність інтегрованого формування; ефективність відносин на внутрішньому ринку інтегрованої структури; ефективність взаємодії з зовнішнім середовищем (стратегічна ефективність)	Показники ефективності учасників за сферами діяльності, Показники загальної ефективності за видами (фінансова ефективність – ліквідність, фінансова стійкість, ділова активність; економічна ефективність – рентабельність, використання основних фондів, використання оборотних засобів, використання матеріальних ресурсів, ринкова – конкурентоспроможність)
Досягнення на основі інтеграції стратегічної мети, підвищення конкурентоспроможності (Шеметов Е.)	Управління інтегрованими структурами	Внутрішньо фірмова ефективність учасників Корпоративна ефективність Ефективність на внутрішньому ринку структури Ефективність взаємодії з зовнішнім середовищем Ефективність ініціатора інтеграції	Фінансово-економічні показники ефективності учасників та інтегрованої структури Ефективність між організаційних відносин Стратегічна ефективність Бюджетна ефективність

тоспроможності. Він пропонує такі критерії, як: внутрішньо фірмова ефективність учасників, корпоративна ефективність, ефективність на внутрішньому ринку структури, ефективність взаємодії з зовнішнім середовищем, ефективність ініціатора інтеграції. При цьому оцінці підлягають фінансово-економічні показники ефективності учасників та інтегрованої структури в цілому, ефективність між організаційних відносин, стратегічна ефективність та бюджетна ефективність.

Наступним є комплексний підхід (табл. 3), що передбачає застосування системи ключових показників ефективності та їх подальше зведення в узагальнюючий (комплексний, інтегральний показник) та використання збалансованої системи індикаторів (Balance Scorecard (BSC)), яка включає різні фінансові й нефінансові показники, що дають змогу комплексно оцінити вартість підприємства й ефективність його діяльності.

Таблиця 3

Характеристика комплексного підходу до визначення ефективності інтеграції

Мета	Сфера застосування	Критерій	Вид показників
Виявлення позитивних наслідків інтеграції (Калініченко Д.)	Управління інтегрованими бізнес-структурами	Ефективність взаємодій в рамках процесів управління	Ефективність бізнес-одиноці в рамках окремого процесу та ступінь впливу взаємодіючої бізнес-одиноці. Загальна ефективність як середня величина ефективності взаємодії по всіх бізнес-процесах
Виявлення рівня інвестиційної привабливості інтеграційного об'єднання (Нечаєва І.)	Управління вертикальними інтегрованими структурами	Загальний – синергетичний ефект, часткові – фінансова незалежність; результуюча дохідність; капіталізація підприємства; ефективність менеджменту; самозабезпеченість сировиною	Показник ефекту у вигляді співвідношення інтегрального показника, що визначається як середньозважена величина показників за критеріями, до та після інтеграції
Визначення переваг функціонування бізнес-одиноць, що входять до складу інтегрованої структури (Гурова О.)	Управління інтегрованими структурами	Якість елементів та якість взаємодій між ними (додаткові вигоди від інтеграції)	Показники оцінки бізнесу бізнес-ліній. Інтегральний показник як середнє хронологічне значення по окремих бізнес-одиноцях. Додаткові вигоди від взаємодії як синергетичний ефект
Визначення перспектив поглиблення інтеграційних зв'язків (Маршалок М., Нікітченко С.)	Управління інтегрованими структурами	Результативність інтеграції	Інтегральний показник економічної ефективності Рентабельність власного капіталу Виробничий важіль Норма прибутку
Виявлення напрямів підвищення ефективності холдингових утворень (Колосок В., Дроботіна К.)	Управління ефективністю холдингу	Ефективність холдингу та структурних підрозділів за напрямками: фінанси, клієнти, бізнес-процеси, персонал, інновації, екологічна безпека	Узагальнюючі річні та питомі фінансові показники прибутковості. Показники оцінки фінансового стану підприємства, оцінки бізнес-процесів, трудового персоналу, екологічної безпеки
Підвищення ефективності управління (Александрова В., Маноїленко А.)	Управління бізнес-процесами в інтегрованій корпоративній структурі	Система критеріїв за бізнес-процесами: маркетинг, проектування, підготовка виробництва, закупівля та логістика, виробництво, вимірювання та моніторинг якості, реалізація	Показники за критеріями, Узагальнюючі показники ефективності
Підвищення ефективності корпоративних структур (Метопш І.)	Управління корпоративними структурами	Фінансовий стан, фінансові результати та ефективність діяльності підприємства Ефективність інвестиційних проектів Удосконалення організації праці та управління Зменшення негативного впливу на середовище	Часткові та узагальнюючі показники фінансово-економічної, виробничої, комерційної, інвестиційної, організаційної та екологічної ефективності. Інтегральний показник ефективності

Калінічено Л. [14] виокремлює п'ять видів процесів, що протікають у інтегрованій бізнес-структурі, а саме: матеріальні, технічні, фінансові, інвестиційні та процеси управління. Для кожного процесу автор пропонує оцінити ефективність внутрішньо інтеграційних взаємозв'язків (внутрішньо корпоративних взаємодій), яка залежить від ефективності бізнес-одиниці в рамках окремих процесів інтегрованої структури та ступеня впливу взаємодіючої господарської одиниці на діяльність даного господарюючого суб'єкта в рамках відповідного процесу. При цьому пропонується використувати матрицю суміжності, в якій кожен елемент є силою впливу господарюючого суб'єкта на діяльність взаємодіючих бізнес-одиниць у рамках окремих процесів інтегрованої структури. Безпосередньо, ефективність інтегрованої структури в цілому згідно даного підходу може бути розрахована, як середня величина ефективності за здійснюваними в ній процесами.

Гурова О. [2] вважає, що оцінка ефективності діяльності інтегрованих структур у цілому повинна враховувати й ефективність самого виробничого процесу, здійснюваного в її рамках, і ефективність забезпеченого системою менеджменту в рамках підсистеми, що управляє. Ефективність діяльності інтегрованих структур у цілому визначатиметься тим, наскільки ефективний бізнес у рамках даного портфеля (наскільки ефективно функціонування його елементів), і наскільки ефективно організована взаємодія між цими елементами, що забезпечує додаткові вигоди за рахунок спільної діяльності.

Іншими словами, якість інтегрованих структур визначається якістю елементів, що входять до них, і якістю їх взаємодії. Якість елементів, які входять до корпоративного портфеля, можна оцінити, виходячи з традиційних методів оцінки ефективності. Причому слід зауважити: оцінка складатиметься з двох складових – оцінки бізнесу у вузькому розумінні, де можуть бути використані показники ефективності виробничої діяльності (рентабельність, фондівіддача, ефективність використання трудових ресурсів і т. ін.); і оцінка так званої бізнес-лінії – оцінка бізнесу в широкому розумінні (чиста поточна вартість, індекс прибутковості, внутрішня норма рентабельності). Крім того, пропонується оцінювати оцінка додаткової вигоди, яка забезпечується взаємодією окремих бізнес-одиниць у процесі діяльності, тобто оцінка синергічного ефекту, за якого сумарна віддача капіталовкладень інтегрованих структур виходить вище, ніж сума показників віддачі з кожної бізнес-одиниці окремо без урахування переваг використання спільних ресурсів і взаємодоповнюваності.

Мета оцінки взаємодії елементів інтегрованої структури за даного підходу полягає у визначенні переваг функціонування бізнес-одиниць, що входять до складу інтегрованої структури як єдиного

цілого, порівняно з функціонуванням кожної з них окремо, а інтегральний показник функціонування інтегрованої структури співвідноситься з показником, що відображає загальну ефективність бізнес-одиниць, які діють самостійно. Ефективність всієї інтегрованої структури визначається, як співвідношення чистого прибутку від операційної діяльності усіх бізнес-одиниць та чистого прибутку від фінансової діяльності керуючої компанії інтегрованої до суми валових активів інтегрованої структури та управлінських витрат.

Маршалок М., Нікітченко С. [16] з метою визначення перспектив поглиблення інтеграційних зв'язків запропонували здійснювати оцінку ефективності інтеграції на основі критерію результативності та розрахунку інтегрального показника економічної ефективності, що визначається з врахуванням рентабельності власного капіталу, виробничого важеля, норми прибутку.

Метошоп І. [17] зазначає, що в основу визначення інтегрального показника ефективності слід покласти усі функціональні складові управління інтегрованою структурою та чітко визначити систему ключових показників економічного управління. Дана система показників повинна бути взаємоузгоджена та збалансована. Визначати інтегральний показник економічної ефективності пропонується за формулою середньої зваженої з узагальнюючих показників по функціональних складових.

Александрова В., Маноїленко А. [18] оцінюють ефективність окремих бізнес-процесів, що протікають у інтегрованій бізнес-структурі, а саме: маркетинг, проектування, підготовка виробництва, закупівля та логістика, виробництво, вимірювання та моніторинг якості, реалізація, підтримка та супровід. Для кожного з процесів виокремлено власні критерії та індикатори. На основі критеріїв визначається інтегральний показник ефективності бізнес-процесу, як добуток коефіцієнта вагомості даного бізнес-процесу та показників за критеріями.

Колосок В., Дроботіна К. [19] пропонують проводити оцінку ефективності інтеграції на основі ключових показників, а саме: аналіз показників прибутковості в цілому, оцінку ефективності за окремими напрямками фінанси, клієнти, бізнес-процеси, персонал, інновації, екологічна безпека, ефективності діяльності його структурних підрозділів за окремими напрямками, пропонується проведення зіставного аналізу виробничих підприємств, що входять до складу як споріднених, так і конкуруючих.

Висновки. Отже, нами було систематизовано погляди на сутність поняття «ефективність інтеграції». Ми пропонуємо використувати комбінований підхід до оцінки ефективності, що, на відміну від інших, включатиме елементи традиційного, багаточинникового та комплексного підходу та дозволить

не лише оцінити ефективність інтеграції на рівні окремих її учасників інтегрованої структури, інтегрованої структури в цілому та ефективність для ініціатора інтеграційних процесів, але й дати комплексну оцінку ефективності інтеграції будівельних підприємств на основі визначення синергетичного ефекту, викликаного скоординованими у просторі та часі діями різнорідних за своєю природою механізмів, що призводять до якісних змін у системі. При цьому мають враховуватися особливості функціонування будівельних підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Прохорова В. В., Дружиніна Ю. О. Напрями оцінки ефективності функціонування інтегрованих бізнес-структур підприємств машинобудування / В.В. Прохорова, Ю.О. Дружиніна // Бізнес Інформ. – 2013. – № 12. – С. 347-352. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_12_63
2. Гурова В.О. Оцінка ефективності управління в процесі інтеграції / В.О. Гурова // Вісник донецького національного університету, Серія «Економіка і право». – 2000. – вип.1. – С. 77-84.
3. Скопенко Н.С. Методичні підходи до визначення доцільності та ефективності інтеграції / Н.С. Скопенко // Стратегічні імперативи сучасного менеджменту : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. 22-23 травня 2014 року / М-во освіти і науки України, Держ. ВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана"; [відп. за вип С. М. Соболев]. – Київ : КНЕУ, 2014. – С. 131-134.
4. Богданов А. С. Оценка эффективности интеграции предприятий: инвестиционный аспект : Дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10. – М., 2001. – 181 с.
5. Наумов В.А. Экономическая эффективность формирования кластерного образования в нефтегазовом регионе // Нефтегазовое дело, 2006.
6. Круглова О. А., Михайлова Л. А. Оцінка ефективності функціонування інтегрованих бізнес-структур у торгівлі / О. А. Круглова, Л. А. Михайлова // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. – 2013. – № 5. – С. 62-66. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpush_2013_5_12
7. Авдошин С. М. Синергетическая организация в экономике XXI века / С. М. Авдошин, В. Б. Тарасов // Известия АИН им. А. М. Прохорова. Бизнес-информатика, 2006. – Т. 17. – С. 157–164.
8. Галенко О.І. Формування зернопродуктового кластера в південному регіоні / О.І. Галенко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії : Економічні науки. – 2013. – Випуск 1(6). Том 1. – С. 61-67.
9. Семенова С.В. Критерии эффективности корпоративной интеграции в рамках сделок слияний и поглощений // Научно-информационный журнал «Экономические науки» №56, 2009.
10. Хазов О. Ю. Комплексная оценка экономической эффективности деятельности предприятий с позиций заинтересованных групп. Дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. – Волгоград, 2006. – 189 с.
11. Кулагина Н.А., Кулагин И.В. Экономическая сущность интеграции и оценка эффективности интегрированных структур [Электронный ресурс] / Н.А. Кулагина, И.В. Кулагин // Режим доступа: <http://conf.bstu.ru/conf/docs/0044/0831.doc>
12. Пожидаева С. В. Оценки эффективности интеграции с позиции развития методологических подходов / С. В. Пожидаева. [Электронный документ]. – Режим доступа : <http://uecs.ru/uecs-27-272010/item>.
13. Шеметов Е. а. Методы оценки эффективности интеграции организаций / Е. А. Шеметов // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.science-education.ru/101-5331
14. Калініченко Л. Л Інтегровані бізнес-структури: сутність та оцінка ефективності функціонування / Л.Л. Калініченко // Вісник економіки транспорту і промисловості.– 2011.– №34. – С. 393–396.
15. Нецаєва І. А. Оцінка синергетичного ефекту від створення вертикально- інтегрованих структур / І.А. Нецаєва // ВІСНИК Донбаської державної машинобудівної академії. – 2012. – 1 (26). – с. 166-171
16. Маршалок М.С., Нікітченко С.О. Економічна ефективність виробничої діяльності інтегрованих сільськогосподарських підприємств / М.С.Маршалок, С.О.Нікітченко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки. – Полтава : ПДАА, 2010 – Вип. 1 (6), Т. 1. – 2013. – С. 183-188.
17. Метешоп І. М. Особливості визначення та управління економічною ефективністю нафтогазових корпоративних структур / І. М. Метешоп // Вісник Сумського державного університету. Серія : Економіка. – 2015. – № 2. – С. 58-66. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSU_ekon_2015_2_9
18. Александрова В. А., Манойленко А. В. Оценка эффективности бизнес-процессов интегрированных корпоративных структур / В. А. Александрова, А. В. Манойленко // Проблемы экономики. – 2014. – № 4. – С. 249-255. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2014_4_32
19. Колосок В. М., Дроботіна К. М. Методичний підхід до оцінки ефективності діяльності інтегрованих металургійних підприємств на основі КРІ [Електронний ресурс] / В. М. Колосок, К.М. Дроботіна // Ефективна економіка. – 2013. – № 10. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2398>